

**Др. Наум Илиевски
Др. Анета Јовковска**

Православен аспект на душата, со посебен осврт на разликата ум и разум

Апстракт:

Трудот дава систематско изложување на православното поимање на човековата душа согласно христијанската антропологија. Човечката душа се состои од три сили: една словесна – ум, и две бесловесни – волја и желба, чиј центар е духовното срце на човекот. Сите овие сили треба да функционираат усогласено, во спротивно човекот не може да се смета за психички здрав. Често, покрај ум се спомнува и постоење на разум. Што е разум? Многу е битно, од духовен и од психолошки аспект, да се прави оваа разлика.

Умот е словесната сила преку која човекот лично и директно комуницира со Бог (Архетипот на доброто), додека пак, разумот е секундарна функција или алатка на умот, преку која човекот комуницира со овој свет. Во контекст на ова формално разликување, интересно е да се разјасни и, на пример, темата за интелектуалниот капацитет и дарот на просветленоста.

Значењето на разбирањето на човековата душа и на духовното ниво на човековата егзистенција, онака како што ги проучува христијанската антропологија, овозможува холистички пристап и доживување на човековата личност како целина. Тоа отвора нови перспективи на психотерапевтско делување, не само во рамките на класичните психотерапевтски модалитети (на пример: егзистенцијалната психотерапија, спиритуалната трансакциона анализа, интегративната психотерапија, Mindfulness – Базирана когнитивна терапија), туку и во рамките на применетата православна психотерапија.

Клучни зборови: душа, ум, разум, волја, желба, просветленост, словесна сила, бесловесни сили.

The Orthodox Aspect of the Soul, with Particular Focus on the Distinction between the Mind and the Intellect

Abstract:

This paper offers a systematic exposition of the Orthodox concept of the human soul in accordance with Christian anthropology. The human soul consists of

three powers: the rational one—which is the mind, and two irrational ones—will and desire, whose center is man’s spiritual heart. All of these powers need to function in reconciliation; otherwise, man cannot be considered as mentally healthy. Often, beside the mind, the existence of the intellect is also mentioned. What is the intellect? It is highly important—from a spiritual and psychological aspect—to make this distinction.

The mind is the rational power by which man personally and directly communicates with God (the Archetype of good), while the intellect is a secondary function or a tool of the mind by which man communicates with this world. In the context of this formal distinction, it would be also interesting to elaborate, for example, the issue about intellectual capacity and the gift of illumination.

The importance of understanding the human soul and the spiritual level of human existence—the way Christian anthropology deals with it—enables a holistic approach and experiencing of human personality as a whole. Furthermore, it offers new perspectives of psychotherapeutic action not only within the range of the classical psychotherapeutic modalities (such as, Existential Psychotherapy, Spiritual Transactional Analysis, Integrative Psychotherapy, and Mindfulness—Based Cognitive Therapy) but also within the range of applied Orthodox Psychotherapy.

Key words: soul, mind, intellect, will, desire, illumination, rational power, irrational powers.

Вовед

Човекот е создаден како личност со душа и тело, според образ и подобие на Бог. Човекот е динамично битие. Согласно библиската антропологија и светоотечкото толкување, во самиот божествен образ, според кој човекот е создаден, се содржи и божественото подобие, кое човекот треба да го достигне. За да може да ја оствари таа цел, во природата на човекот е всаден голем потенцијал на сили, способности и тежнења, кои човекот со своја слободна одлука треба да ги придвижи во вистинската насока: во градење на вечна љубовна и слободна заедница со Бог и со своите ближни. Ова динамично движење или подвиг од образот кон подобие, тоа растење и восовршување е основа и содржина на православната аскетско-исихастичка антропологија.¹

¹ Поопширно за ова види кај: Нисский. Григорий, свт. 2000. *Об устроении человека*. XXIX: PG. 44. Col. 233D: 116; Эмесский. Немесий. 2011. *О природе человека*. «Канон+» РООИ «Реабилитация»: Москва.

Учењето за падот и за повторното обновување на човекот, исто така, не може да се третира надвор од рамките на теологијата за божествениот образ и подобие кај човекот, а аскетско-исихастичкиот подвиг во неа има многу подлабоко значење отколку голата етика и аскезата на разните учења и верувања. Еве што вели за тоа светогорскиот игумен на манастирот Григоријат, архимандритот д-р Георгиј Капсанис (1935 – 2014), поранешен професор по теологија на Атинскиот универзитет:

„За жал, постои незнаење кај луѓето што се надвор од Црквата, но и кај многумина што се во Црквата. Тие мислат дека целта на нашиот живот е, во најдобар случај, само едно обично етичко подобрување за да станеме подобри луѓе. Од друга страна, пак, од Евангелието и од светите Отци ни е предадено дека цел на нашиот живот не е човекот да стане подобар од она што е – поправеден, повнимателен, повоздржан. Потребно е и тоа, но не е тоа главната, конечната цел за којашто сме создадени од Создателот. Која е таа цел? Обожението. (...) Душата на човекот, создаден според образот и подобие на Божјо, копнее да се соедини со Бог. Колку и да е морален, добар човекот, колку добри дела и да прави, ако не Го најде Бог, ако не се соедини со Него, не се успокојува. Зашто Самиот Бог ја вложи во него таа света жед, божествениот ерос, копнежот за соединување со Него, за обожение“ (Капсанис, 2003: 9).

Во православната антропологија, човекот е сфатен како создание на семоќната Божја волја и енергија, и затоа не може да постои никакво природно сродство меѓу Создателот и созданието. Православната антропологија говори за 'восиноување' на човекот од Бог во Христос и за 'обожение' на човекот преку несоздадената благодат (енергија) на Светиот Дух Господ, со што тајната на постоењето на човекот ја поврзува не со Божјата природа, туку со Божјата енергија. Потребно е да се знае, како што правилно забележал епископот д-р Атанасиј Јевтиќ, поранешен професор на Богословскиот факултет во Белград, и ова: „Човековата природа не само што не е непричесна и спротивставена на благодатта (на божествената енергија), туку напротив, таа ја претпоставува благодатта и живее нормално само со помош на благодатта Божја. Божествената благодат не е за неа некој вид одвишок (*donum supernaturalis* на схоластичарите), со кој таа може

да живее, но без кој, исто така, би можела да живее, од својата чиста природа (natura pura). Напротив, за православната антропологија божествената благодат е токму вистинскиот живот на човековата душа и на целата негова природа, до таа мера што ако ѝ се одземе тој живот, душата постепено умира, се умртвува“ (Јевтић, 2002: 45-46).

Христијанска антропологија

Човековата душа има своја суштина и енергија. Душата со својата енергија го одржува и телото во живот. Духовен центар на човековата душа е духовното срце, кое се наоѓа во пределот на човековото физичко срце. Во ова духовно срце се прима и благодатта или несоздадената Божја енергија на светото Крштение, која е единствената основа на целиот аскетско-исихастички подвиг за преобразување и исцеление на човековата душа.

Во срцето, како духовен центар на човековата душа, има три сили: една словесна – умот (разумот), и две бесловесни – волјата и желбата. Волевата сила уште се нарекува и раздразнителна. Овие три сили пред своето очистување боледуваат од три страсти – по една за секоја од нив посебно: умот боледува од славољубие, волјата од среброљубие и желбата од сластољубие. Теоретски, заразеноста на која било од силите (и на само едната од нив) со соодветната страст, го валка самото срце, како нивни центар и извор, а пак, срцето ги валка и ослабува другите две сили – во случај да не се толку изразено извалкани и заболени, поради соодветен подвиг на воздржание и обид за нивно преобразување. Со тоа се разболува и душата.

Преку аскетскиот христијански подвиг, трите страсти на душата треба да се преобразат во добродетели, и тоа: од славољубие во богољубие и човекољубие, од среброљубие во милост кон сиромашните и страдалните, и од сластољубие во воздржание (самоконтрола) со цел да им помогнеме на ближните, а не да ги користиме како предмети. Во тоа се состои и исцелувањето на душата.

Често, покрај ум се спомнува и постоење на разум. Што е ум, а што е разум? Многу е битно, од духовен и од психолошки аспект во христијанската антропологија, да се прави оваа разлика.

Умот е словесната сила преку која човекот лично и директно комуницира со несоздадените енергии на Бог, додека, пак, разумот е секундарна функција или алатка на умот, преку која човекот комуницира со овој свет, или со создаденото и неговите енергии. Или, со други зборови, умот има една енергија, и кога таа енергија преку својата примарна функција ќе ја насочи кон Бог, се нарекува чист ум, а кога умот преку својата секундарна функција ќе ја насочи енергијата кон овој свет, се нарекува разум. Оваа тема подетално ќе се образложи во текстот што следува.

Разграничување заради вогласување

Учителите на христијанството дефинираат, главно, два начина на живот на душата, а со тоа и на телото: природен и противприроден.

Природниот начин на живот на една личност се одвива на три нивоа од духовниот развој: *очистување на срцето од страстите*, *просветлување на умот* (со аскетска умно-срдечна молитва) и *богвподобување* или христијанско совршенство (со благодатна или непрестајна умно-срдечна молитва). Спомнат е и видот, односно квалитетот на молитвата, поради тоа што во пракса, согласно тоа се одредува и степенот на духовниот развој на личноста.

Како што постои природен начин на живот, кој според учителите на христијанството е поделен на три нивоа од духовниот развој, така постои и противприроден начин на живот што се одвива во три надолни нивоа на душевно и ментално разболување: валкање на срцето од исполнување на страстите (без оглед дали со мисла, со збор или на дело), затемнување на умот – од прифатени демонски помисли во срцето и од гревови на дело што станале навика, и демонизирање – опседнатост од духовите на злото од поднебесјето поради трајна своеволна определба кон гревот (во случај кога не постои физиолошка основа за психичката болест).

Противприродниот начин на живот на една индивидуа, кој се одвива на трите надолни нивоа од душевното постоење, согласно јазикот на модерната психологија се дефинира како: ниво на *неврози*, ниво на *растројства на личноста* (*социопатија*, *психопатија*) и ниво на *психози*.

Демонското дејствување над оние што водат природен начин на живот е многу ограничено и ретко надворешно забележливо, а нивните духовни состојби лесно се разликуваат.

Демонското дејствување над оние што водат противприроден начин на живот најчесто е забележливо и е многу разновидно. Во времето на првите учители од пустината не постоеле стручните термини на модерната психологија како невроза или растројство на личноста, но затоа постоел термин *помрачување на разумот*. Во ваква состојба на помрачување на разумот, човекот станува целосно неспособен рационално да расудува. Според свети Максим Исповедник, постојат две категории на волја – разумска и природна волја. Со изгубена разумска волја човекот не е во состојба да ги контролира мислите и желбите (што е основа за невроза) и нема кочница да се сопре во деструктивните намери (што е основа за растројства на личноста). Дејствува стихијно, по принципот на природната волја – streмење на паднатата природа кон тоа што ѝ е слично, кон задоволување на страстите и гревот, со сите социјални последици што произлегуваат од таквото однесување.

Прифаќањето на автоматските помисли (за чие потекло модерната психологија нема одговор) како свои, појавата на најразлични (по)мисли што личноста ги доживува на различни начини кај различните душевни растројства, како: негативни мисли, опсесивни мисли, преценети мисли, делузивни идеи – најчесто се забележливи во однесувањето на луѓето. Оттука и многуте меѓусебни преливања и нејаснотии, а затоа и бескрајните поделби или класификации на менталните растројства (види: МКБ – 10), како и дефинирања на пројавите од трите нивоа на противприродниот начин на живот.

Разболување на душата (Развој на помислата)

Денес е неспорна психо-соматската основа на човековите страдања и болести. Како најраспространета од сите причини на човековото страдање се спомнува неврозата. Од православен психотераписки аспект, неврозата не е ништо друго, туку неспособност на човекот да ги контролира своите мисли и од нив предизвиканите чувства поради кои бесмислено страда – прво душевно, па потоа и телесно.

Човековата мисла има неколку извори: Бог и божественото, самиот човек и неговата природа, светот што го опкружува и демонот (тука ги сместуваме и т.н. *автоматски помисли*). Мислата што во себе содржи зло и гревовен предлог се нарекува помисла. Помислата секогаш цели да придвижи некоја од непреобразените човекови страсти: за власт и човечка слава (славољубие), за пари и имот (среброљубие) и за телесните наслади (сластољубие). И задоволувањето и незадоволувањето на страстите ја зголемуваат човековата невроза.

Задоволувањето – до растројство на личноста (психопати, социопати), ако заради него се загрозуваат стотици и илјадници човечки животи. Незадоволувањето – до потиснување, кое е суштина на сите одбранбени психички механизми (проекција, рационализација, регресија, компензација и др.), како и до разни зависности. Единствен излез од неврозата е преобразување на страстите, и нема друг.

Како помислата, преку страстите, успева да ги поремети човековите чувства, зборови и постапки, кај оние што не внимаваат на својот душевен и духовен живот?

Прво, кога непросветлениот ум (а со тоа и разум) на човекот (кој не го очистил своето срце од страстите) ќе стапи во контакт со предложената демонска помисла, влегува во опасност да ги разбуди и да ги предизвика непреобразените страсти на душата – во зависност од видот на помислата, како и во опасност да стекне расположение кон демонскиот предлог.

Второ, разговорот со помислата предизвикува одредена наслада кај страстите на душата – наслада што дополнително влијае на умот да остане во разговор со помислата. Во насладата се крие тајната на успехот на помислата.

Трето, како што овој замен процес на привлекување меѓу насладата и разговорот со помислата продолжува, односно во која мера овој мисловен процес се развива, во таа мера божествената благодат се повлекува од човековото срце – душа и ум, а демонот го зголемува своето влијание.

Четврто, оние што се наоѓаат на степенот на очистување на срцето од страстите, уште во самиот зачеток мора да го прекинат разговорот со демонот затоа што се, како веќе острастени и зависни, во

голема опасност да се согласат со предложената помисла. Тоа е, според Евангелието, веќе пад – иако оние што се на првиот степен од духовниот развој (чистење) тоа сè уште не го чувствуваат освестено.

Петто, повеќепати повторениот пад (без оглед на тоа дали само во срцето или и на дело) предизвикува не само заробеност од која сакаме да се ослободиме, туку – добро внимавајте! – и зависност од задоволството од гревот, како и стремеж кон негово остварување. Со други зборови, чинењето на гревот станува вкоренета навика и втора човекова природа.

Шесто, човекот многу потешко се ослободува од она од што е зависен, а зависноста како душевна болест е и предзнак за појавување на телесна болест.

Седмо, токму оваа зависност ја предизвикува и ја покажува внатрешната поделба во човекот: тој да знае дека нештото е грех, да знае дека не треба да го прави тоа, дури и да не сака да го прави, а на крај, сепак да го направи.

Осмо, демонот го освојува просторот на човековата душа на краткорочна основа – преку прифаќање на неговите помисли, и на долгорочна основа – преку повторување и зависност од гревот.²

Премин од противприроден во природен начин на живот (потиснување или преобразување)

Преданието на исихазмот е срж на православното Предание, како и на православната психотерапија. Се чува и се пренесува во личносниот однос *духовен отец – духовно чедо* внатре во Православната Црква. Неопходно е учество во Светите Тајни на Црквата (Исповед, Крштеание, Причест итн.), односно во несоздадената енергија Божја и

² Може да се каже дека состојбата на душата се отсликува и на телото, а особено на лицето. Имено, така забележал преподобен Јован Касијан Римски: „Духовните луѓе може „да се препознаат по изгледот на лицето; на надворешниот лик на човекот се отсликува неговата внатрешна состојба.“ (Касијан, 2008: 7. 1). Во Стариот Завет исто така е запишано: „Срцето на човекот му го менува лицето: или на добро или на лошо“ (Сир. 13,31) Спореди: Прп. Иоанн Лествичник. *Лествица*. 30. 17.

влез во духовно раководство, односно, црковно речено, послушание кон духовен отец за да престане да се храни страста на умот – гордоста. Тоа е единствениот начин да се премине од противприроден начин на живот во природен, да се очисти човековото срце од страстите и да се отвори за умно-срдечната молитва како предуслов за преобразување и исцеление на умот и душата. Без ова, нема можност за преобразување и исцеление, а останува само безнадежниот лавиринт на потиснувањето.

Првата цел е преобразување на нашата главна страст 'самољубие' – и на нејзините три основни пројави: 'славољубие', 'среброљубие' и 'сластољубие' – во благодатна љубов кон Бог и кон ближните. Значи, она кон што се тежнее да се случи е преобразувањето на страстите, а не нивно потиснување. Едно е преобразување, а друго потиснување на страстите. Разликата е суштинска, односно разликата е онтолошка, затоа што потиснувањето е само човечки бесплоден подвиг со негативни (дури и разорни) психички и телесни последици, а преобразувањето е богочовечки, синергиски подвиг – подвиг на човекот што се случува само со помош на Божјата благодат; подвиг што се одвива во содејство со Божјата несоздадена енергија, кој е предуслов за спасение и кој го опфаќа духовниот развој и восовршување на човекот.

Суштината на потиснувањето кај оние што практикуваат аскетски начин на живот, без оглед на тоа дали се во Црква или не се, обично е видливото воздржување од исполнување на грубите страсти, како што се 'среброљубието' и 'сластољубието', од една страна, а од друга страна, хипертрофија и развивање на страста 'славољубие' и високо мислење за самите себе. Притоа, цел на подвигот очигледно не е Бог – заедницата со Него, Божјата слава и исполнувањето на Божјата волја, туку човекот, човечката слава и исполнувањето на човечката волја, состојба што доведува до тешко ментално и душевно разболување.

Суштината на преобразувањето, кое може да се случи само како живот во Христос – во Црквата, е и надворешно (или видливо) и внатрешно (или невидливо) воздржување од исполнувањето на сите страсти и нивно аскетско пренасочување (преобразување) кон добродетели со помош на Божјата благодат, односно несоздадената енергија на Света Троица. Притоа, цел на подвигот е Бог – личната заедница со Него, славењето на Бог и исполнувањето на Неговата волја и спасението на ближните. Сето ова под духовно раководство на опитен духовник – психотерапевт.

Потиснатите страсти во поволни за нив услови ќе се вратат назад со уште поголема сила и жестина, а очистените и преобрасените ќе функционираат нормално и во најголеми искушенија. Зашто потиснувањето е делумен и штетен подвиг, а преобразувањето е целосен и исцелителен подвиг.

Што значи последната кажана реченица? Според светите Отци, коренот и на трите вида страсти е во нашето срце, духовниот центар на човековото битие. Така, не е можно, на пример, од двете груби страсти да се воздржуваме, а славољубието – кое е во основа главна наша страст – да го задоволуваме и притоа да се надеваме дека срцето ќе ни се очисти. Напротив, ефектот ќе биде погубен. Не само што задоволувањето и само на една од страстите е доволно за валкање на срцето и повлекување на Божјата благодат, туку, во случајот, воздржувањето од двете груби страсти ќе биде уште и дополнителен поттик за суптилната страст на славољубието да ги достигне своите демонски димензии.

Ако човекот сака срцето да му е чисто и подготвено за боговидение и богопознание, тогаш ќе мора со слободен аскетски волев подвиг преку умот – како словесна сила (која управува), да ги впрегне волјата и желбата – како бесловесни сили, кон пренасочување на сите свои страсти кон добродетели, и со помош на Божјата благодат тие да се преобразат.

Разлика меѓу ум и разум

Како што е погоре споменато, согласно христијанската антропологија, човекот има и душа и тело.³ Човековата душа се состои од три сили: една словесна – ум, и две бесловесни – волја и желба, чиј центар е духовното срце на човекот. Сите овие сили треба да функционираат восогласено; во спротивно, човекот не може да се смета

³ Светите отци често го употребуваат дихотомскиот концепт: душа – тело, каде што под душа (ψυχή) ги подразбираат сите нејзини начела и на таков начин јасно го искажуваат нивното сознание за единството на душата. Прибегнувајќи кон другиот концепт – трихотомно поимање: дух/интелект – душа – тело, светите отци внимателно се обидуваат да ја потенцираат човековата способност за единство со Бога. Сепак, тие немаат намера да го претворат умот во способност, одделна од душата и телото или да го претстават како друга душа. Според зборовите на преподобен Јован Дамаскин: „умот ѝ припаѓа на душата не како нешто друго различно од неа, туку како вистински дел од неа самата. Она што е окоето во телото, тоа е умот во душата“. (Дамаскин, 1992: 50).

за психички здрав. Често, покрај ум се спомнува и постоење на разум. Што е разум? Многу е битно, од духовен и од психолошки аспект, да се прави оваа разлика.

Умот има една енергија и две функции – примарна и секундарна. Примарната функција на умот се остварува кога тој својата енергија ја насочува во лична и директна комуникација со Бог, додека, пак, секундарната функција или алатка на умот, се остварува кога умот со својата енергија комуницира со овој свет. Секундарната функција на умот се нарекува разум. Во контекст на ова формално разликување, интересно е да се разјасни и, на пример, темата за интелектуалниот капацитет и дарот на просветленоста, односно дарот на духовната интелигенција.

Различна е храната на умот од храната на разумот. И, различно е знаењето на умот од она на разумот. Храна на умот е опитот и заедницата со Бог (светотаинската и молитвената), додека, пак, храна на разумот е овоземното теоретско образование (од која било област на науката и културата, па дури и на теологијата, како и од разните вештини). Знаењето на умот е познанието на Бог (како просветленост или обоженост),⁴ додека, пак, знаењето на разумот – само по себе, е само познание на практичниот опит во овоземните науки и вештини, како и во културата.

Има многу за ова да се говори; што е битно за една личност? Прво, треба паралелно со хранењето на разумот (преку сетилата) – кое е едноставно неизбежно во овој свет, да се храни и умот (преку соединување на неговата енергија со несоздадената благодат, односно енергија Божја), што е од суштинско значење за човековиот духовен развој и исцеление на душата. Погрешно е разумот да се прехранува, а умот само да се потхранува. И второ, постои реална можност за просветлување и на разумот, кое се случува преку просветлувањето на енергијата на самиот ум, преку несоздадената божествена светлина што произлегува од очистувањето на срцето, односно од опитот во умно-

⁴ Постои целосно обожување на човекот – душата и телото. Но, светите отци често тврдат дека умот прв се здобива со благодат и се преобразува, а со посредство на умот благодатта се спроведува на остатокот од човековата структура.

срдечната молитва, нешто кое е многу битен и редок Божји дар во христијанската духовност.

Поголема полза има Црквата од светител кој својот опит може да го запише и објасни, отколку од светител со ист опит, но кој нема интелектуален капацитет својот опит да го запише и објасни, согласно и современата реалност. Сето погореречено Старец Софрониј од Есекс го заокружува со три реченици: „Некој може да биде многу учен, да има академски дипломи, а да остане крајно неук за патот на спасението. Кога некој има свет и безгрешен живот, интелектуалното знаење може да даде чудесни плодови. Знаењето без љубов не може да го спаси човекот!“ (Сахаров, 1999: 62).

Од претходно кажаното: различна е храната на умот од храната на разумот. Умот прво се храни со опит на Бог, од кое произлегува и знаењето или познанието на Бог; додека разумот прво се храни со теоретско знаење од која било област, а од опитот во работењето во конкретната област произлегува и неговото соодветно знаење.

Рековме дека умот преку молитвено собирање на својата енергија во Бог – во срцето, Го познава Бог и ја остварува својата основна функција, а кога умот преку сетилата ќе ја расее својата енергија низ светот, тогаш ја остварува својата секундарна функција како разум. И едната и другата функција, преку подвиг или острастување, може да предизвикаат соодветна поврзаност или зависност, но едно е поврзаноста на умот како љубов, а друго е зависноста на разумот како страст. Поврзаноста како љубов (кон Бог) е слобода за човековиот ум, додека зависноста како страст (кон што било) е ропство за човековиот разум, која станува како втора природа на човековиот ум. Ова дополнително ќе се дообјасни.

Како што аскетите (подвижниците) го забрзуваат ритамот и интензитетот на изговарање на Исусовата молитва за да ги прекинат демонските (автоматските) помисли и да ја соберат молитвено енергијата на умот во Бог – во нивното срце, така и демонот се обидува да ја забрзува динамиката на нивниот живот и протоколот на информации во него за да ја прекине Исусовата молитва на подвижникот, а енергијата на неговиот ум преку сетилата или фантазиите да ја расее и поврзе со световното.

Со други зборови, подвижникот се бори умот да му функционира, пред сè, во својата основна функција, а демонот се бори умот на подвижникот да функционира постојано низ неговата секундарна функција – како разум. Со просветлувањето (преобразувањето) на умот, а со тоа и на разумот (преку дарот на умно-срдечната молитва), конечно се надминува внатрешниот расцеп меѓу основната функција на умот и неговото функционирање како разум, и човековата душа, односно личност се исцелува.

Надминување на дуализмот и исцеление на душата

Човекот и Бог, ако сакаат, меѓу себе комуницираат како личности со своите лични енергии. Секако, Бог со Својата несоздадена енергија ја прозема и постојано ја преобразува човековата создадена енергија, како и суштина (природа) – во процесот на таа комуникација, а не човекот – Неговата.

Навидум едноставно, но не така како што на прв поглед изгледа. За да се појасни, повторно треба да се истакне разликата што е погоре направена меѓу умот и разумот. Зошто е битно, во аскетската пракса, подвижникот да ја прави оваа клучна разлика? И зошто е битно да внимава на кој начин ќе функционира, односно кога и каде ќе ја насочува енергијата на умот? Со тоа и своите душевни и телесни дејствија.

Најбитно е енергијата на умот да се насочи кон Едниот Вистински Бог. Ако не се насочи кон Бог, тогаш речиси сигурно, без оглед на човековата намера, се насочува кон останатата словесна и бесловесна твар или кон демоните. Така, секој човек би требало да се преиспита и да одлучи со кого ќе влезе во комуникација преку насочувањето на својата енергија – со создаденото или со Несоздаденото. Последиците се апсолутно различни. Со претходно опишаното дејство може да се исполни првата Божја заповед: „Возљуби Го Господ, својот Бог, со сето свое срце, со сета своја душа, и со сиот свој разум“ (Матеј 22,37).

Ништо помалку битно е истата енергија, и при секундарната функција на умот како разум, да биде правилно насочена. Секој човек е поставен и пред следниот избор: дали ќе ја насочи кон исполнување на

Божјите заповеди или ќе ја насочи кон задоволување на страстите. Навидум едноставен и вториов избор, но суштински зависен од првиот. Со претходно опишаното дејство може да се исполни втората Божја заповед: „Возљуби го својот ближен како себеси“ (Матеј 22,39), но истовремено и „бидете совршени како што е совршен вашиот Отец небесен“ (Матеј 5,48).

Во вториов случај потребно е дополнително внимание: не само дали тоа што се прави е согласно Божјите заповеди, туку дали и кога се извршуваат Божјите заповеди – тоа се прави во Божја слава или во своја слава. Исто така, колку повеќе преку исполнување на заповедите се познава Бог, толку попрецизно и посилено се насочува енергијата на умот кон Него. Едноставно, едното без другото е невозможно.

Согласно христијанската психотерапија, без восогласеното дејствување на примарната и секундарната функција на умот – што погоре беше објаснето, во што и се состои исцелението на умот и човековата душа, не се можни развојот на човековата личност и остварувањето на неговиот личен интегритет и идентитет според подобие Божјо.

Послушанието кон духовниот отец – психотерапевт, како основен метод и подвиг за преобразување и исцеление, е строго ограничено – трае сè до моментот на очистување и отворање на срцето, и пројавувањето на дарот на умно-срдечната молитва. Со просветлувањето на умот, а со тоа и на разумот (преку дарот на умно-срдечната молитва), конечно се надминува внатрешниот расцеп меѓу основната функција на умот и неговото функционирање како разум, и човековата личност, односно душа се исцелува – што е првичната цел на духовното исцеление (терапија). Со други зборови, се случува нов квалитет или ново ниво на христијански духовен живот, кое учителите на Црквата, покрај просветлување на умот, го нарекле и природен начин на постоење.

Моментот на главниот пресврт во духовниот живот се случува кога едната енергија, која умот ја користи во своите две функции, доволно ќе се очисти и преобрази (преку примарната функција на умот) и ќе се соедини со својата суштина во срцето – соединување што Отците на Црквата го нарекле умно-срдечна молитва. Од овој момент двете функции на умот дејствуваат како една, а пресудното влијание на дуализмот во човековиот живот престанува.

Нормално, не е сè вака црно-бело како што е напишано, но најдобро вака се сфаќа, а на крај на тоа и се сведува. Но, еве еден разнообразен пример: може да се случи некој да не верува, или помалку или повеќе погрешно да верува, но, сепак, во одредена мера да ги извршува Божјите заповеди – свесно или несвесно. Постои мислење дека пред Бог тоа е многу подобро, и дека оној што така прави е поблиску да Го пронајде Бог, отколку некој што точно ја исповеда верата со устата, а неговите дела не се согласни со Божјиот пример.

Комуникацијата со Бог и извршувањето на Божјите заповеди човекот го прави со помош на Неговата благодат или енергија. Негово е само да сака и да се обидува, а Божјо е да исполни. Како што е споменато на почетокот, во оваа Бого-човечка синергија – во Црквата, се содржи тајната на обожението на човекот, односно тајната и полнотата на животот во Есхатонот – и *веќе и уште не*.

Заклучок

Очигледно е дека Бог и духовниот живот не можат да се достигнат, спознаат и правилно објаснат само преку функционирањето на разумот и телесните сетила, затоа што Он за нив е недостапен. За оној што на тој начин ќе се обиде да им пријде, *духовниот живот* и неговите појави засекогаш ќе останат само апстрактни поими или негови погрешни проекции. Следствено, не може човек само преку разумот и сетилното да ја пронајде и смислата на своето постоење. Бесмислата на животот, пак, е основната причина за ноогената невроза – според Виктор Франкл (1905 – 1997), и за депресијата, од кои речиси целото човештво е опфатено. Оттука произлегуваат и разните бегства од така доживеаната реалност во разните зависности (власт, пари, телесното, алкохол, дрога, Интернетот и социјалните мрежи итн., итн. – нема крај).

Затоа комуникацијата со светот само преку непреобразените разум и сетила го претвора светот во еден куп мртви идоли (нешто од коешто луѓето мислат дека „зависат“ и без коешто мислат дека „не можат“, без оглед дали тоа свесно го сакаат или не), и истовремено претставува и соодветно острастено поврзување и заедница со мртвите идоли на овој свет – без оглед на тоа каква форма и кое име тие го носат, како и ропско служење ним – наместо слободно и љубовно служење на Бог. Следствено, кој нема заедница со Бог, нема ни вистинска заедница

со самиот себе, со своите ближни и со светот околу себе. И останува душевно болен – свесно или несвесно.

Одовде произлегува и заклучокот зошто покајанието, односно преумувањето (возобновувањето на основната функција на умот), како суштински Евангелски повик, е длабока егзистенцијална потреба за духовен живот во Црквата, а не обичен гол морализам и пиетистички декор – како кај номиналните христијани на денешницата.

Литертура:

- Дамаскин. Иоанн, прп. 1992. *Точное изложение православной веры*. 2: рус. прев. Москва.
- Јевтић. Атанасије, јеромонах. 2002. Аскетика. Хришћанска мисао: Београд-Србиње-Вањево.
- Капсанис. Георгиј, архимандрит. 2003. Обојувањето како цел на човековиот живот. Икона: Скопје.
- Касиан Римлянин. Иоанн, Прп. 2008. *Собеседования египетских отцов*. Правило Веры: Москва.
- Лествичник. Иоанн, преп. 2003. *Лествица*. Хиландар.
- Нисский. Григорий, свт. 2000. *Об устройнии человека*. XXIX: PG. 44. Col. 233D: 116.
- Сахаров. Софрониј, архимандрит. 1999. За Духот и животот. Библиотека Слово од Водоча: Струмица.
- Свето Писмо (Библија). 2002. Библиско здружение на Република Македонија: Скопје.
- Эмесский. Немесий. 2011. *О природе человека*. Перевод с греч. Ф. С. Владимировского. Составление, послесловие, общая редакция М. Л. Хорькова. «Канон+» РООИ «Реабилитация»: Москва.